

Derleme

TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN BÜYÜK RESMİ

A Big Picture of Child Labour in Turkey

Ercüment ERBAY*

* Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi
İİBF Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

ÖZET

Çocuk işçiliği, çocukların karşı karşıya oldukları sosyal sorunlar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin de vurguladığı önemli konulardan birisi olan çocuk işçiliği, çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimlerinin önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Türkiye çocuk işçiliğinden muzdarip olan ülkeler arasındadır. Çocuk işçiliği özellikle tarım, sokak ve sanayi sektörlerinde gözlenmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de çocuk işçiliğinin durumu ilgili sektörler bağlamında ve istatistiklerle analiz edilmiş, bütüne dair bir resim çizilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Çocuk refahı, çocuk hakları, çocuk işçiliği*

ABSTRACT

Child labor has an important place in social problems that children face. Child labor

which is one of the important subjects of United Nations Convention of Children's Rights is a serious obstacle to physical, psychological and social development of children. Turkey is one of the countries which suffer from child labor. Child labor is especially seen in agriculture, street and industry. In this study situation of child labor has been analyzed in the context of related sectors with statistics and drawn a big picture about whole.

Key Words: *Child welfare, children's rights, child labor*

GİRİŞ

Çocuklar, günümüzde çeşitli nedenlerle hak ettikleri yaşama erişememekte, ihmal ve istismarlara maruz kalmakta ve tüm dünyada çocuk hakları ihlalleri aralıksız hüküm sürmektedir.

Çocuk haklarının ihlal edildiği ve çocukların gelişimleri önündeki engellerin en önemli alanlardan birisi, çocuk işçiliğidir. Çocuk işçiliği; sosyal, fiziksel, psikolojik, ekonomik ve kültürel boyutları olan ve bu boyutlarda çocuğun istismarına yol açan önemli bir sosyal sorundur. Bu sorun aynı zamanda çocuk hakları temelinde önemli bir hak ihlali olarak görülmekte, ulusal ve uluslararası birçok kurumun-kuruluşun çözüm bulmaya çalıştığı sorunlar arasında yer almaktadır. Bu derece önemli bir sorun olan çocuk işçiliği ile ilgili Türkiye’de yasal anlamda önemli adımların atılmıştır. Bununla birlikte yasal düzenlemelerin başarılı bir şekilde hayata geçirilememesi ve varolan çalışmaların yetersizliği çocuk işçiliğinin varlığını sürdürmesine neden olmaktadır.

Türkiye’de çocuk işçiliğinin durumunu ilgili sektörler temelinde bütüncül bakış

açısıyla ele alan kapsayıcı bir çalışma yok denecek kadar azdır. Bu makalede Türkiye'de çocuk işçiliğinin durumu, ilgili sektörler bağlamında tartışılmış ve çocuk işçiliğinin durumu resmedilmeye çalışılmıştır.

ARKA PLAN

Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2010 Nüfus Sayımı Sonuçlarına göre Türkiye'nin nüfusu 73.722.988'dir. Toplam nüfusun %76,3'ü (56.222.356 kişi) il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, Access: 05.07.2011). Türkiye bu büyük nüfusu ile birlikte tarımdan endüstriyel ekonomiye geçiş sürecinde olan bir ülkedir. Bu geçiş süreci kırdan kente plansız göç hareketine neden olmuştur (Bakırcı, 2002: 57). Tarihsel olarak kentlerde oluşan bu büyük göç hareketinin temeli, 1950'li yıllara dayanmaktadır. Türkiye, 1950'li yıllardan itibaren yoğun bir göç süreci yaşamıştır ve halen yaşamaktadır. Köylerden büyük kentlere yönelik olarak gerçekleştirilen bu göç sürecinin en önemli nedeni, daha iyi bir yaşam arzusudur. Daha iyi bir yaşam arzusunun temelinde ise yoksulluğun getirdiği sorunlar yatmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu Yoksulluk Çalışması sonuçlarına göre; Türkiye'de yoksulluk oranı 2009 yılında %18.08 olarak tespit edilmiştir (12.751.000 kişi). Toplam nüfusun %0.48'i ise (339.000 kişi) açlık sınırı altında yaşamına devam etmektedir (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=23&ust_id=7, Erişim: 11.07.2011).

Yoksulluk sorununu yaşamış ve bu sorundan kurtulmak için büyük umutlarla kente göç etmiş aileler, hayal ettikleri refah düzeyine ulaşmakta ve iş

bulmakta zorluklar çekmişlerdir. Bu süreçte işsizlik ve yoksulluk sorunu yaşayan ailelerin çözüm yollarından biri, çocuklarını istihdam yaşamına yönlendirmek olmuştur. Yaklaşık 25 milyon çocuğun yaşadığı Türkiye'de çocuk işçiliğinin kökeninde iç göç ve onun yarattığı olumsuz sonuçların olduğu önemli bir gerçektir. Bu iç göçün ise ülkenin Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinden batıdaki illere gerçekleşen bir süreç olduğunun altını çizmek gerekir.

Bu sürecin sonunda çocuk işçiliğinin nasıl gerçekleştiğini Acaroğlu, yaptığı araştırmada ortaya koymuştur. Buna göre hem kentsel hem de kırsal bölgede erkek çocukların istihdamı kızlara göre daha yüksektir. Ailedeki karar vericilerin eğitim düzeyi, kırsal bölgelerde kente göre daha düşüktür. Özetle ailedeki ebeveynlerin eğitim düzeyi düşüğe çocuk istihdamı artmaktadır (2010: 145).

Eğitim düzeyi ile birlikte ailenin gelir durumu da çocuk işçiliğinde temel etkenler arasında yer almaktadır. Burada bir ters orantı söz konusudur. Ailenin gelir düzeyi arttıkça çocukların istihdam yaşamına girme düzeylerinin azalması beklenmektedir. Ailenin gelir düzeyi düştüğünde ise (özellikle ekonomik kriz dönemlerinde) çocuk işçiliğinde görece bir artış söz konusu olmaktadır. Dayıoğlu'nun araştırması göstermektedir ki; araştırmaya katılan aileler, küçük ekonomik kriz durumlarında değerli varlıklarını çocuklarını istihdam yaşamından uzak tutmak için tampon olarak kullanmaktadır. 2001 yılında olduğu gibi büyük ekonomik krizlerinde ise çocuklarını istihdam yaşamına yönlendirmektedirler (2006: 953).

Türkiye’de çocuk işçiliğinin nedenleri arasında eğitim düzeyi ve ailelerin gelir düzeyleri dışında çok önemli bir değişken daha yer almaktadır. Bu değişken, çocuğun değeri ve ülkede çocuklara nasıl bakıldığıdır. Bir toplumun üyeleri, eğitimi belirli bir seviyeye kadar yeterli görüyor, çocuğun çalışmasını normal ve doğal bir süreç olarak karşılıyorsa, o toplumda çocuklar çalışmaya devam etmektedir. Bununla birlikte çocuk hakları çerçevesinde çocuğu değerli birey olarak gören ve eğitimi önemseyen bir toplum kültürü oluşmaya başladığında çocuk işçiliği azalmaktadır (Erbay, 2008: 25). Türkiye, bu konuda bir geçiş ülkesi olarak kabul edilebilir. Çocuğun çalışmasını doğru bulan geleneksel yapı ve kültür örüntüleri hala baskın olarak varlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte bu yapının özellikle batıdaki illerde eğitilmiş aileler yoluyla kırılmaya başladığı gözlenmektedir.

Özetle iç göç, çarpık kentleşme, yoksulluk, geliri yetersiz olan ailelerin aynı zamanda eğitim düzeylerinin düşüklüğü, çocuğun çalışmasının toplumsal kültürde yer alması ve yadigarınmaması Türkiye’de çocuk işçiliğini medyada getiren parçalar olmaktadır.

TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

Türkiye, ulusal boyutta çocuk işçiliği ile ilgili yasal düzenlemelerini oluşturmuş, ayrıca uluslararası sözleşmelere resmen katılmıştır. Ulusal düzenlemelerin başında **T.C. Anayasası** gelmektedir. T.C. Anayasası’nda çalışma yaşamıyla ilgili çeşitli hükümler bulunmaktadır. Bununla birlikte Anayasa’nın 50. maddesi tamamen konuyla ilgili bir açıklama getirmektedir:

“Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar”

Konuyla ilgili diğer bir ulusal düzenleme olan 22.05.2003 tarihli 4857 Sayılı **İş Kanunu**’nun 71. maddesi çocuk işçiliği ile ilgili özel bir hüküm içermektedir:

On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, ondört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. Temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuzbeş saatten fazla olamaz. Ancak, on beş yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilir.

Uluslararası boyutta ise 09 Aralık 1994 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edilen **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi**, çocuk işçiliği ile ilgili olarak Türkiye’nin bir rehberi konumundadır. Sözleşmenin 32. maddesi konuyla ilgili önemli bir dayanak oluşturmaktadır.

1. *Taraf Devletler, çocuğun ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte veya eğitimine zarar verecek, sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ya da*

toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler (Çocuk Hakları Sözleşmesi, m. 32).

2. *Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar (Çocuk Hakları Sözleşmesi, m. 32):*

- İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit ederler;
- Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar.
- Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.

Türkiye tarafından onaylanan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocuk işçiliği ile ilgili 32. maddesine bakıldığında, taraf devletlere önemli rol ve sorumluluklar yüklediği görülmektedir. Maddede taraf devletlerin alması gereken önlemler sıralanmıştır. Bu

önlemlerin ilk ikisi açısından Türkiye'de çok ciddi bir sorun bulunmamaktadır ancak üçüncü madde, ülkemiz için önemli bir sorunu teşkil etmektedir. Çocuk işçiliğine yönelik yasalarda yaptırımlar ve cezalar öngörülmüştür ancak bu yaptırımları uygulayacak ne yeterli personel ne de bu personelin çalışacağı etkili işleyen bir mekanizma bulunmaktadır.

Uluslararası boyutta Türkiye, **138 Sayılı ILO İstihdama Kabulde Asgari Yaş ve 182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması İçin Acil Eylem Sözleşmelerini** de imzalamış ve müktesebatına dâhil etmiştir.

Görüldüğü üzere gerek ulusal gerek uluslararası boyutta Türkiye, yasal düzenlemelerini oluşturmuş ve çocuk işçiliği ile ilgili yasal boyutta atılması gereken adımları atmıştır. Peki oluşturulan düzenlemeler ve atılan yasal adımlar, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına ne derecede olumlu etki yapmıştır? Bu soru, çocuk işçiliğinin hüküm sürdüğü sektörler temelinde aşağıda yanıtlanmaya çalışılmıştır.

TÜRKİYE'DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN SEKTÖREL ANALİZİ

Türkiye İstatistik Kurumu, çocuk işçiliği konusunda 1994, 1999 ve 2006

Yıllara Göre Çocuk İşçiliği Oranları

Yaş aralığı	1994		1999		2006	
	n	%	n	%	n	%
6-14	958.000	8.8	609.000	5.1	320.000	2.6
15-17	1.312.000	36.6	1.021.000	26.3	638.000	16.9

yıllarında olmak üzere üç çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu üç çalışma ile elde edilen veriler aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tabloda görüldüğü üzere, çocuk işçiliği yıllar itibariyle azalma göstermektedir. Bu oldukça önemli bir gelişmedir. Bununla birlikte özellikle toplumda yaklaşık bir milyon çocuğun çalışma yaşamında olması, kabul edilemez bir durumdur. Ayrıca bu sayılar içerisinde sokakta çalışan çocukların yer almadığı göz ardı edilmemelidir. Sonuç olarak Türkiye’de çocuk işçiliği bağlamında olumlu bir süreç başlasa da alınması gereken daha fazla yol olduğu dikkate alınmalıdır.

Türkiye’de çocuklar yoğunlukla **tarım**, **sokak** ve **sanayi** alanlarında istihdam edilmektedir. Çocukların çalışma nedenleri ve biçimleri, üç sektörde farklılaşmaktadır. Bu nedenle ayrı analizler yapma gereği bulunmaktadır.

Tarım Sektörü

Tarımda çalışma, çocuk işçiliğinin belki de en eski çalışma alanıdır. İnsanlığın yerleşik yaşama geçişi ve tarıma başlamasından itibaren çocuklar tarım işçisi olarak kullanılmıştır. Dünyadaki çalışan çocukların %69’u tarımda çalışmaktadır (Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler: ILO Bildirgesinin İzlenmesi Çerçevesindeki Küresel Rapor, 2006: 8).

Türkiye’de tarım sektöründe çocuk istihdamı, geleneksel olarak uzun yıllar boyunca sürdürülmüştür. Zaman içerisinde uygulanma biçimi değişse de tarımda çocuk işçiliği, Türkiye’nin en önemli istihdam alanlarından biri olmuştur. Tarım bölgelerinde çocuklar, ailelerine yardım amacıyla tarlalarda emeklerini sarf etmektedirler. Bu iş, geleneksel olarak çocuğun görevidir, ücret karşılığı yapılmaz. Çocuklar bu işlevlerini, bazen okulu bırakarak bazen ise okul ile birlikte yürütürler. Okula devam edilse bile başarının düşme olasılığı yüksektir (Erbay, 2008: 17).

Tarımdaki çocuk varlığını gözlemlemek amacıyla Türkiye İstatistik Kurumu’nun Çocuk İşgücü Hane Halkı Araştırması sonuçlarına göz atmak gerekir.

Bu verilere göre Türkiye’de **392.000 çocuk** tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu rakam azımsanacak bir rakam olmayıp, özellikle mevsimlik tarım işçiliği bağlamında üzerinde düşünülmesi gereken bir durumu yansıtmaktadır. Bu bağlamda tarımda çocukların istihdam edilmesi, Türkiye’de yaygın uygulamalardan biri haline gelmiştir. Diğer sektörlerle göre ücretsiz aile işçisi olarak çalışmanın yaygın olduğu bu sektör, çocukların özellikle eğitim, gelişme ve sağlık hakkını ihlal etmektedir.

Türkiye’de çocukların ücretli olarak çalışması ise akla mevsimlik tarım

Yaş aralığı	Tarım		
	1994	1999	2006
6-14	730.000	461.000	182.000
15-17	779.000	529.000	210.000

işçiliğini getirmektedir. Mevsimlik tarım işçiliği, bazı temel ürünlerin (özellikle pamuk, fındık) hasat zamanlarında genellikle Karadeniz illerine ve Adana iline gerçekleştirilen geçici göçü ifade etmektedir. Bu göçte çocuklar da aileleriyle birlikte yer almakta ve birkaç aylığına dahi olsa farklı bir ilde yaşamlarına devam etmektedir. Genellikle yaz aylarında olması ve yazın eğitime ara verilmesi nedeniyle eğitim yaşamından kopma nadiren söz konusu olmaktadır ancak eğitime erken ara verme ve tatil sonrası eğitime geç başlama durumları sıklıkla gözlenmektedir.

Eğitim Sendikasının 2007 yılında Şanlıurfa, Adıyaman, Adana, Batman, Diyarbakır ve Gaziantep’de 115 ilköğretim okulunda yaptığı “Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedeniyle Eğitime Ara Veren İlköğretim Öğrencileri Araştırması’nın verilerine göre:

- 115 ilköğretim okulunda on öğrenciden biri (%9.82) ücretli tarım işçiliği nedeni ile yazın karnelerini almadan okullarını terk ediyor; sonbaharda da ancak okullar açıldıktan sonra ders başı yapabiliyor.
- Öğrencilerin okulları erken terk etme süreleri ortalama 38.5 günü, geç başlama süreleri ise ortalama 32.6 günü buluyor. Öğrenciler eğitim öğretim yılının yarısında ders başı yaptıkları için kavrama sorunları yaşıyor (www.egitimsen.org.tr/down/mevsimliktarimiscisi.doc, Erişim: 13.07.2011).

Gülbuçuk ve diğerlerinin tarımda çocuk işçiliğinin yaygın olarak gerçekleştiği Adana ili Karataş ilçesinde mevsimlik tarım işçisi çocuklarla yürüttükleri çalışmada okulu terk etme oranlarına ulaşılmış ve burada toplumsal cinsiyet

bağlamında önemli bir veriye ulaşılmıştır. Buna göre okulu terk eden erkek çocukların oranı %6.9 iken, kız çocukların oranı %31.6’dır. Ayrıca çalışmada çocukların günde ortalama 12 saat ve haftada yedi gün çalıştıkları görülmüştür (2003; Aktaran Dayıoğlu ve Gündüz Hoşgör, 2010: 101).

Tarımda çocuk işçiliğinin uç bir örneği ise Samsun ilinin Bafra ve Alaçam ilçelerinde kurulan çocuk pazarıdır. Bu pazarda dağlık bölgelerdeki köylerde yaşayan yoksul ve geniş ailelerin çocukları, ovalarda yaşayan aileler tarafından kiralanmaktadır. Kiralama anlaşması, çocuk pazarında yapılmakta ve çocuk geçici bir süre yeni ailesiyle birlikte tarım işçiliği yapmaktadır. Bu uygulama Samsun Valiliği’nin dikkatini çekmiş ve uygulama sona erdirilmiştir. Bununla birlikte yaşanan bu çocuk işçiliği türünün Samsun’da veya başka bir ilde devam edip etmediği ile ilgili bilgi bulunmamaktadır (Değirmencioğlu, Acar ve Baykara Acar, 2008: 193-194).

Tarımda çalışma, daha çok aile içinde yaşanan bir sektör olarak kamu çalışmalarının gündemine çok az girmektedir. Bu nedenledir ki hizmet ve program üretme bağlamında zayıf kalınmış bir alandır. Bu sektörde yoğun olarak Milli Eğitim Bakanlığı’nın sorumluluk alması gerekmektedir. Kayıtlı olmayan, olsa bile devam etmeyen öğrencilerin takibini Milli Eğitim Bakanlığı titizlikle yürütmelidir. Tarımın yoğun olduğu bölgelerde İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerinde bu iş için özel görevlendirilmiş personeller, bu çocukların tespiti ve eğitime tekrar yönlendirilmesi konusunda çalışmalıdır. Tabidir ki burada bir ekip çalışmasına ihtiyaç vardır. Milli Eğitim Bakanlığı ile birlikte “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı” ve “Çalışma ve Sosyal Güvenlik

Bakanlığı” oluşturulacak bir proje ya da programla sistemli ve düzenli bir birlikteliğe imza atmalıdır.

Sokak Sektörü

Sokakta yaşama ve çalışma, çocuk işçiliğinin türleri arasında en tehlikeli olanıdır. Bir çocuk için sokak; fiziksel, duygusal, cinsel istismarların yaşanabildiği korumasız ve riskli bir bölgedir. Çocuk tarafından oyun oynamak ve yaşamın içinde bizzat yer almak için kullanılması gereken sokaklar, çocukluğun yaşanamadığı ve türlü tehlikelerin yaşandığı yerler olmaktadır.

Sokakta çalıştırılan çocuklar genellikle ayakkabı boyayarak, mendil ve simit (A Turkish food) satarak gelir elde etmektedir. Bunun dışında hiçbir şey satmadan sadece para isteyen çocuklar da çoğunluktadır.

Türkiye’de sokakta yaşayan ve çalıştırılan çocukların sayısı ile ilgili kapsamlı bir istatistik bulunmamaktadır. Varolan tek resmi veri, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın web sitesinde duyurduğu istatistiklerdir. 2011 Eylül istatistiklerine göre Çocuk ve Gençlik Merkezlerinden¹ yararlanan çocuk sayısı 8420’dir (<http://www.shcek.gov.tr/2011-yili-eylul-ayi.aspx>, Erişim: 07.12.2011). Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu rakamın hizmet alan kayıtlı çocuklar olmasıdır. Bir şekilde SHÇEK Çocuk ve Gençlik Merkezlerinden hizmet alamayan ve

dolayısıyla kayıtlı olmayan çocuklarla birlikte bu sayının oldukça yükseleceği tahmin edilmektedir. Sayısı net olmakla birlikte İstanbul, Mersin, Ankara, Gaziantep, Adana ve Diyarbakır gibi yoğun göç olan kentlerde sokakta yaşayan ve çalıştırılan çocuklara rastlamak olağan bir durum haline gelmiştir (Acar, 2007: 87).

Türkiye’de sokak çocuklarına bakış konusunda da sıkıntılar mevcuttur. Karataş ve diğerleri (2005), 1 Ocak 2005-31 Ağustos 2005 tarihleri arasında sokak çocuklarıyla ilgili 46 haberi incelemiş ve haberlerin %36.9’unda çocukları etiketleyici ifadelerin yer aldığı, çocukları tanımlarken tinerci, hırsız kız ve balıci gibi sözcüklerin kullanıldığı, haber başlıklarının ise “Tinerci Dehşeti, Bir İstanbul Kabusu, Tüfekte Dehşet Saçtı” olarak belirlendiği görülmüştür. Özetle sokakta yaşayan ve çalıştırılan çocuklar, medyada ve onun etkisi altındaki toplumda tehdit olarak algılanmaktadır ve çocuklar sosyal dışlanmaya maruz bırakılmaktadır.

Cinsiyet ise Türkiye’nin toplumsal değerleri açısından önemli bir değişkendir. Sokakta çalıştırılan çocukların büyük çoğunluğu erkektir. Kız çocukların korunması ve olabildiğince tehlikelerden arındırılması, geleneksel kültürde önemli bir yer tutmaktadır. Bilgin’in Diyarbakır ilinde 400 sokakta çalıştırılan çocukla yaptığı araştırmada toplumsal cinsiyetin önemi verilerle doğrulanmıştır. Buna göre 400 çocuğun %86.8’inin erkek ve %13.3’ünün ise kız olduğu görülmüştür (2009: 236).

2000’li yılların başında özellikle İstanbul ve Diyarbakır illeri olmak üzere büyük şehirlerin sokaklarında kapkaç türü soygunlara çok fazla çocuğun

1 Çocuk ve Gençlik Merkezleri; eşler arası anlaşmazlık, ihmal, hastalık, kötü alışkanlık, yoksulluk, terk ve benzeri nedenlerle sokağa düşerek sosyal tehlike ile karşı karşıya kalan veya sokakta çalıştırılan çocuk ve gençlerin geçici süre ile rehabilitasyonlarını ve topluma yeniden kazandırılmalarını sağlamak amacıyla kurulan yatılı ve gündüzlü sosyal hizmet kuruluşlarıdır.

karıştığı görülmüştür. Bu suç sürecinin kökeninde göçle ilgili sorunların yattığı bu illerde çalışan sosyal hizmet uzmanları ve psikologlar tarafından ifade edilmektedir (Değirmencioğlu, Acar, Baykara Acar, 2008: 194). Background bölümünde ifade edildiği gibi bu olaylara dahil olmaları için kaçırılan ve bu tür suç örgütlerine katılmaları için zorlanan çocukların çoğu Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşamaktadır. Organize suç örgütleri, bu çocukların ve ailelerinin yaşadığı yoksulluğu kullanarak zorla veya ikna yoluyla çocukları büyük şehirlere getirmektedir. Böylece sokakta çocuk işçiliğinin suç boyutunun da eklenmesiyle çok daha kötü bir hal alması kaçınılmaz olmaktadır. Bununla birlikte son yıllarda emniyet güçlerinin sıkı takibi ile bu tür olayların azaldığını belirtmek gerekir.

Atık madde toplayıcılığı ise Türkiye'de sokak sektöründe çocuk işçiliğinin en yoğun görüldüğü alanlardan biridir. Yine ülkenin Güneydoğu ve Doğu Anadolu illerinden gelen çocukların çalıştığı bu sektör, akşam saatlerinde ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni, Türkiye'de çöplerin akşam 19.00'dan sonra sokaklara konulmasıdır. Bu çocuklar, bu çöpler arasından özellikle plastik materyalleri toplamakta, oldukça ağır olan el arabalarına koymakta ve satmak için geri dönüşüm yapan firmalara götürmektedir.

Özetle çocukların sokakta çalışma süreci, onların bedenleri ve sağlıkları için son derece zararlı ve tehlikelidir. Genellikle bir şey satma, ayakkabı boyama şeklinde gerçekleşen çalışma süreci, atık madde toplayıcılığı ve en kötüsü suç örgütleri tarafından kullanılmaya kadar gitmektedir. Bu çocukların sokaklardan kurtarılmalarına yönelik çalışmalar ne yazık ki yetersizdir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk ve Gençlik Merkezleri, mobil ekiplerle ve merkez çalışmalarıyla sorunun çözümünde yer almakta ancak hala sokaklarda yüzlerce çocuk var olduğuna göre yetersiz kalmaktadır. Bu noktada yeni bir modele ve işleyiş planına gerek olduğu açıktır.

Sanayi Sektörü

Üçüncü boyut olan sanayi sektörü, tarım kadar eski olmasa da çocuk işçilerin yer aldığı önemli bir alan durumundadır. Sanayi devrimi sonrası ülkelerdeki artan sanayileşme ve yüksek kâr elde etme arzusu, çocukların bu alanda kullanılmasına neden olmuştur. Büyük sanayi işletmelerinden ziyade küçük sanayi işletmeleri, çocuk işçilerin kullanıldığı yerler olmuştur. Bunun nedeni, denetimlerinin çok daha zor olmasıdır (Erbay, 2008: 18).

Türkiye'de küçük sanayi işletmeleri bağlamında çocukların, genellikle oto

Yaş aralığı	Sanayi		
	1994	1999	2006
6-14	106.000	70.000	50.000
15-17	279.000	252.000	221.000

sanayide ve mobilyacılıkta çalıştığı görülmektedir. Bu yerlerde çocuklar, ağır koşullar altında para kazanma mücadelesi vermektedir. Sanayide çalışan tehlike altındaki bu çocukların fark edilmesi ise diğer sektörlerde çalışan çocuklara göre daha zordur. Sokakta çalışan bir çocuk toplumun daha fazla gözü önündedir ancak sanayi işletmeleri kendi içlerine kapalı ve çok fazla halka açık olmayan yerlerdir. Bu nedenle bu tür çocukların tespiti, sadece yasal denetimlerle mümkün olabilir (Erbay, 2008).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun Hane Halkı Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre Türkiye'de 271.000 çocuk, sanayide ağır çalışma koşulları altında para kazanma mücadelesi vermektedir ve çocuklar için sanayide çalışma, ciddi iş kazaları tehlikesini beraberinde getirmektedir. Çocuk işçiler, gelişme döneminde olduklarından, yetişkin işçiler için tehlike oluşturmayan koşullar onlar için tehlikeli olabilir (Bequele and Myers, 1995: 3-4). Bununla birlikte bu denli tehlikeli çalışma koşullarında ailelerin çocuklarını ne kadar gözettiği tartışma konusudur. Erbay'ın araştırmasında yetişkinlerin yaklaşık yarısı (%49.7) çocukluklarında çalışırken aileleri veya yakınları tarafından koruyup kollanmadıklarını (gözetilmediklerini) belirtmişlerdir (2008: 82). Ailelerin çocuklarını gözetmemesinin nedeninin, "eti benim, kemiği benim" anlayışı olduğu ve yine çocuğun değeri kavramıyla bu durumun örtüştüğü düşünülmektedir. Çocukların çalışması kültürel olarak kabul edilebilir, hatta faydalı bir durumdur.

Sanayi sektörü ile ilgili şu gözlemi aktarmakta yarar vardır. Türkiye'de 1997 yılında uygulanmaya başlanan sekiz

yıllık temel eğitim, sanayide çocuk işçiliğini ciddi ölçüde engellemiştir. Küçük sanayi sektöründeki işverenlerle görüşüldüğünde, hepsinin ortak derdinin çirak bulamamak olduğu anlaşılmıştır. İşverenler, 15 yaşında eğitim yaşamından çıkan çocukların, o yaştan sonra sanayide verimli olamadığını, yetiştirmek için geç olduğunu ifade etmektedirler. Onların olumsuzluk olarak ifade ettiği bu durum, çocuk işçiliğinde olumlu bir ilerlemeyi işaret etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk işçiliğini önlemeye dönük olarak, özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü'nün önderliğinde birçok yasal düzenlemeye imza atılmıştır. Türkiye de birçok uluslararası sözleşmeyi onaylamış ve bunların üzerine ulusal düzenlemeler eklemiştir. Bu noktada yasal mevzuatın yetersiz olduğu söylenemez. Sıkıntı, mevzuatın başarıyla uygulamaya aktarılamamasıdır. Mevzuat başarılı bir şekilde uygulanmadığında, işletmeler, aileler ve çocuk işçileri kullananlar bundan cesaret almakta ve çocuk işçiliği kalıcı olmaya devam etmektedir.

Bu noktada kapsamlı bir işbirliği sürecine ivedilikle girilmelidir. İlgili kurumlar bir balık ağı gibi toplumu örmeli ve hiçbir çocuk bu ağdan istihdam yaşamına düşmemelidir. Ailelerin çocuk hakları ve çocuk işçiliğinin zararları hakkında bilinçlendirilmesi ve aynı zamanda maddi yönden desteklenmesi sürecin olmazsa olmaz bir parçasıdır.

Bu konuda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk ve Gençlik Merkezleri'ne büyük rol düşmektedir. Buralarda çalışan personelin tüm çabalarına rağmen çalıştırılan çocukları

sokaklarda görmek kolaylıkla mümkün olabilmektedir. Bu merkezleri anlayış ve personel olarak güçlendirmek, programlarını ve hizmetlerini gözden geçirmek gerekmektedir.

Bu alandaki tek olumlu gelişme olarak sekiz yıllık temel eğitimi zorunlu kılan İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun çocuk işçiliğini engelleyici rol üstlenmesi gösterilebilir. Özellikle sanayide çocuk işçiliğine bu yasa ile ciddi ket vurulmuştur.

Bu olumlu gelişme dışında söylenebilir ki; günümüzde hem dünyada hem de ülkemizde oluşturulan yasal düzenlemeler, idealler dizisi olarak başucumuzda yer almakta ancak uygulamada ilgili kişilerin yaralarına derman olamamaktadır.

Çocuk işçiliğini önleyici yasal düzenlemelerin uygulanmasının denetlenmesi önemli bir bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu denetleme, eğitim almış yeterli sayıdaki personel ile gerçekleştirilebilir. Tabi ki bu denetlemeler, tam anlamıyla yerine getirilse dahi tek başına yeterli olmayacaktır. Konunun sosyal boyutunu da ihmal etmemek gerekir. Aileleri çocuklarını çalışmaya yönlendiren sebepler, çocuğun eğitim sistemi içerisindeki yeri ve bu sistem içerisine kalma isteği gibi konularda titizlikle değerlendirilmelidir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları, iş müfettişleri ve öğretmenlere büyük sorumluluk düşmektedir.

Sonuç olarak toplum ve devlet işbirliğiyle bir çocuk işçiliği hareketi başlatmak ve çocuk hakları temelinde bu sorunu tamamen ortadan kaldırmak gereklidir. Bu çalışmaların sosyal devletin gereği olarak hak temelli yürütülmesi de olmazsa olmaz bir koşuldur.

KAYNAKLAR

Acar, H. (2007). Duvarların dışındaki yaşam: çocukların anlatımıyla sokaklar. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 5(20), 84-115.

Acaroğlu, H. (2010). An empirical approach about some important features of child labor in Turkey. *Business and Economic Horizons*, 3(3), 135-146.

Bakırcı, K. (2002). Child labour and legislation in Turkey. *The International Journal of Children's Rights*, 10, 55-72.

Bilgin, R. (2009). Diyarbakır'da sokakta çalışan çocuklar üzerine sosyolojik bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 232-244.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1989, Madde 32.

Bulutay, T. (1995). Türkiye'de çalışan çocuklar. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını.

Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler ILO Bildirgesinin İzlenmesi Çerçevesindeki Küresel Rapor (2006). Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü.

Dayıoğlu, M. ve Gündüz Hoşgör, A. (2010). Türkiye'de çocuk işçiliği ile mücadelede izlenen strateji ve yöntemler: IPEC deneyimi. Türkiye'de Çocuk Emeği. Kemal İNAL (eds). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Dayıoğlu, M. (2006). The impact of household income on child labour in urban Turkey. *Journal of Development Studies*, 42(6), 939-956.

Değirmencioğlu, S., Acar, H. and Baykara Acar, Y. (2008). Extreme forms of child labour in Turkey. *Children & Society*, 22, 191-200.

Eğitim-Sen Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedeniyle Eğitimine Ara Veren İlköğretim Öğrencileri Araştırması, www.egitimsen.org.tr/down/mevsimliktarimiscisci.doc, Erişim: 13.07.2011.

Erbay, E. (2008). Çocuk İşçi Olmak: Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bir Bakış. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.

Gülbuçuk, B., Karabıyık, E., Tanır, F. (2003). "Türkiye Tarım Kesiminde En Kötü Biçimde Çalışan Çocuk İşçiliği Temel Araştırması" Basılmamış Proje Raporu.

İş Kanunu. Kanun Numarası: 4857. Kabul Tarihi: 22/5/2003. Resmi Gazetede Yayımlanma Tarihi: 10/6/2003. Resmi Gazetede Yayımlanma Sayısı: 25134, Madde 71.

Karataş, K., Baykara Acar, Y., Çamur Duyan, G. ve Acar, H. (2005). Sokak çocukları açısından sokak ve suç ilişkisi üzerine medyadaki yansımalar. IV. Sokakta Yaşayan ve Sokakta Çalışan Çocuklar Sempozyumu (Sözel Bildiri), İzmir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu İstatistikleri, <http://www.shcek.gov.tr/2011-yili-mayis-ayi.aspx>, Erişim: 14.07.2011.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Madde 50 (1982).

Türkiye İstatistik Kurumu Hane Halkı Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları (1994, 1999 ve 2006) – http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=26&ust_id=8, Erişim: 14.07.2011.

Türkiye İstatistik Kurumu Yoksulluk Çalışması Sonuçları (2009) - http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=23&ust_id=7, Erişim: 11.07.2011.

